

Dereitos Humanos

UN PROYECTO DE:

NOVACT

CON LA FINANCIACIÓN DE:

MINISTERIO
DE ASUNTOS EXTERIORES, UNIÓN EUROPEA
Y COOPERACIÓN

Dereitos Humanos

I. Introducción

Este manual forma parte do proxecto «SI Á PAZ. Mocidade pola paz sostible e a cidadanía global», financiado pola Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo («Axencia Española de Cooperación Internacional para o Desenvolvemento», AECID) e executado de forma conxunta polo Movemento por la Paz, el Desarme y la Libertad (Movimento pola Paz, o Desarmamento e a Liberdade, MPDL) e o Instituto NOVACT de Noviolencia (Instituto NOVACT de Non-violencia).

Intégrase nun conxunto de cinco guías que se deseñaron para dar algunhas respostas e suscitar novas dúbidas a profesionais da educación que se preguntan que lle preocupa ou interesa á mocidade en relación coas ameazas actuais para a paz, a súa comprensión dos distintos elementos que a compoñen, como se mobilizan, ou de que forma, desde a educación, se poden fomentar na mocidade os valores, actitudes, coñecementos e habilidades dunha cidadanía capaz de pensar de maneira global e motivada para actuar localmente como protagonista e transmisora da Cultura da Paz (CP).

Esta colección de manuais, que elaborou a Fundación Cultura de Paz coa achega e supervisión do MPDL e NOVACT, aborda distintos eixes que constitúen a Cultura de Paz e que son fundamentais para a resolución non violenta de conflitos: igualdade de xénero, convivencia intercultural, erradicación da pobreza, desenvolvemento sostible e xustiza medioambiental, ou a defensa dos dereitos humanos nun sentido amplo. Os temas nos que se centran xorden das necesidades educativas, intereses e preocupacións da mocidade de entre 11 e 25 anos (coa participación minoritaria de persoas de ata 39 anos), vinculadas a espazos de educación formal, informal e non formal en cinco territorios de España (Cantabria, Cataluña, Comunidade Valenciana, Comunidade de Madrid e Extremadura), que se detectan nun proceso de diagnóstico previo. Os resultados recompiláronse nun informe que realizou a Fundación Cultura de Paz e están dispoñibles na seguinte ligazón: https://www.mpd.org/sialapaz/06_Informe%20de%20diagn%C3%B3stico%20final.pdf.

En canto á súa estrutura, este manual organízase en varios apartados que van do xeral ao particular. Tras describir o eixe sobre o que se constrúe e no que se centrará a Cultura de Paz, preséntanse as realidades e os retos que se identificaron no diagnóstico que se mencionou respecto á defensa dos Dereitos Humanos. A continuación, expóñense experiencias de boas prácticas dedicadas a fomentar a implicación da mocidade en procesos de construción da paz, que se desenvolveron en diferentes delegacións internacionais do MPDL e NOVACT. Algunhas delas detállanse como dinámicas grupais co fin de inspirar e aportar recursos metodolóxicos concretos. Posteriormente, inclúense recomendacións pedagóxicas e estratexias xerais que poden

facilitar o labor educativo neste tema en diversos contextos. Finalmente, ofrécese un glosario de termos clave que apoia a comprensión e o uso do manual.

En definitiva, este manual non é só un marco de referencia, senón tamén unha ferramenta práctica e sinxela para axudar ás persoas que educan na construción de alternativas sostibles e xustas. Queremos que sexa un recurso vivo que inspire procesos colectivos de aprendizaxe, acción e esperanza, xa que outros futuros son posibles.

II. Descrición da temática

Os Dereitos Humanos son a base ética e xurídica de calquera sociedade que aspire á paz en base a garantir o acceso a todas as persoas ás mesmas condicións de recoñecemento e protección necesarias para garantir unha vida digna para todos. A súa existencia non depende da vontade dos Estados nin de pertenzas específicas; son **inherentes a todas as persoas só polo feito de existir. Con todo, a súa realización efectiva, vital para o desenvolvemento integral de calquera persoa, non se garante e depende da vontade política.** Estes dereitos universais e inalienables abarcan dende o dereito á vida e á integridade física ata o acceso á educación, á saúde, á vivenda, ao emprego digno, á participación política, á cultura e a un medio ambiente saudable.

A dignidade humana é o fundamento de todos os dereitos. Todo ser humano ten un valor intrínseco que se debe recoñecer e respectar en todas as circunstancias, sen discriminación por motivos de orixe, xénero, relixión, clase social, orientación sexual, identidade de xénero, capacidade funcional ou calquera outra condición. Así, os Dereitos Humanos non só protexen as persoas dos abusos de poder, senón que tamén fomentan a convivencia baseada no respecto mutuo, a solidariedade e a responsabilidade conxunta.

Porén, o Enfoque Baseado nos Dereitos Humanos lémbra-nos que **falar de Dereitos Humanos non pode limitarse ao recoñecemento das normas internacionais ou ao cumprimento formal dos tratados. Tamén implica transformar as estruturas sociais, políticas e económicas para garantir unha participación activa, real e equitativa de toda a cidadanía, en especial daqueles colectivos historicamente excluídos ou discriminados.** Polo tanto, fomentar os Dereitos Humanos no marco dunha Cultura de Paz significa garantir tanto a protección como o acceso efectivo a estes dereitos para todas as persoas. Require promover sociedades máis xustas, unidas e participativas, onde a dignidade non sexa un privilexio, senón unha garantía común. A paz non é só a ausencia de violencia, senón a presenza activa de xustiza, igualdade e recoñecemento da humanidade compartida. Este enfoque ínstanos a contribuír a desenvolver as capacidades dos «titulares de obrigas» que constitúen a estrutura do Estado para cumprir a súa obriga de garantir, protexer, respectar e fomentar estes dereitos. Da

mesma forma, oriéntanos a contribuír a fortalecer as capacidades dos «titulares de dereitos» (que somos todas as persoas) para reclamar estes dereitos.

III. Realidades e retos no traballo coa mocidade nesta temática segundo o noso diagnóstico

Antes de presentar con detalle as experiencias educativas que esperamos que resulten inspiradoras para o noso labor como educadoras e educadores xuvenís, compartimos algunhas das conclusións destacadas que identificamos no diagnóstico mencionado.

Partimos da premisa de que, para propoñernos esta tarefa, precisamos comprender como entende a mocidade o conflito nun sentido amplo e, en particular, en relación co cumprimento ou incumprimento dos Dereitos Humanos. Tamén se deben coñecer as formas de afrontamento que xa aplican ou as que lles gustaría aprender para contribuír ao desenvolvemento deste eixe construtor da paz. Por esta razón, presentamos a continuación as principais deducións extraídas acerca das súas concepcións sobre a paz e o conflito, así como sobre as estratexias preferidas ou desexables para afrontalas.

Non-violencia/Afrontamento pacífico de conflitos

Segundo o diagnóstico, **a mocidade participante tende a ter unha concepción principalmente individualista da paz**, asociándoa en maior medida coa tranquilidade e o benestar persoal, e menos con valores vinculados á construción dunha sociedade xusta desde a organización colectiva.

Tamén destaca a presenza dunha **visión eminentemente negativa do conflito**. Isto pódese comprender en contextos sociais competitivos, onde a escalada das hostilidades se normalizou e a paz se entende só como a ausencia de guerra. Con todo, poucas persoas o perciben como unha realidade inherente á convivencia que se pode traballar de forma positiva, como unha oportunidade para visibilizar as necesidades que non se satisfíxeron, detectar as inxustizas e afrontalas de forma non violenta, na busca de solucións satisfactorias para todas as partes.

En coherencia con esta visión, **unha das estratexias de afrontamento que máis escolleu a mocidade é a evitación**, que é un factor desmobilizador. O positivo é que entre as estratexias máis desexadas tamén está a colaboración, o que reflicte un interese por conciliar a satisfacción das propias necesidades coas das demais persoas.

O diagnóstico tamén mostra que, ao pensar na violencia, **a mocidade tende a identificar sobre todo a violencia directa**, en menor medida a cultural e aínda menos a estrutural (ver VI. Glosario). Con todo, resulta interesante que, **cando se lles pregunta por conflitos violentos que coñecen, moitas persoas mencionan fenómenos estruturais como a pobreza, a exclusión, as políticas migratorias ou a corrupción**.

En consonancia con esta visión de paz, ao formular unha situación de violación de dereitos, unha gran parte da mocidade opta por unha resposta individual, como ofrecer apoio directo ou compartir recursos persoais. **Poucas persoas, en cambio, escollen unha acción colectiva.**

Retos educativos identificados

A partir destas conclusións, os principais retos educativos relacionados coa non-violencia e o afrontamento pacífico de conflitos serían:

1.- **Conectar o local co global**, revelando situacións de violencia a todos os niveis que suceden en todo o mundo, salientando a súa conexión co contexto local de intervención.

2.- **Acercar referentes xuvenís** implicados na construción da paz e na práctica da non-violencia de diferentes lugares do mundo. Deste modo, a mocidade terá exemplos concretos que os inspiren a transformar as súas preocupacións en accións colectivas e xustas, afastándose da idea de que a paz se reduce á busca da tranquilidade individual.

3.- **Fomentar unha concepción positiva da paz** (ver Glosario) e unha comprensión do conflito que afaste da idea de algo indesexable ou evitable. O obxectivo é transmitir que o conflito pode ser unha oportunidade para recoñecer malestares, promover a creatividade na busca de acordos e coidar as relacións desenvolvendo habilidades para enfrontalo sen fuxir nin ser compracente nin agresivo, senón colaborativo.

4.- **Sensibilizar sobre as diferentes expresións da violencia** (directa, estrutural e cultural) e as súas interseccións cos Dereitos Humanos, a desigualdade e a opresión. Isto permitiría que a mocidade reflexionase sobre como se expresan estas violencias, as súas causas e consecuencias, e como operan as súas múltiples interseccións, o que pode axudar a que consideren a súa denuncia, reflexionar sobre o seu papel ao reproducilas ou enfrontalas e explorar formas de implicarse na súa superación.

5.- **Reforzar a confianza na acción colectiva**, a asociación, o encontro, o debate e a reflexión en común como alternativa ao individualismo dominante que reforza o illamento e a busca exclusiva do benestar persoal. O reto está en insistir en que a construción da paz e a práctica da non-violencia requiren compromisos colectivos para lograr transformacións a grande escala.

Dereitos Humanos

Ao centrarnos en identificar as comprensións, os intereses e as preocupacións relacionadas coa defensa dos Dereitos Humanos nun sentido amplo coas que contaban as persoas participantes neste diagnóstico, así como ao preguntarnos polas súas predisposicións a implicarse, obsérvase que **os discursos reaccionarios contra os dereitos** afianzáronse notablemente ante as crecentes demandas sociais que hoxe

esixen a non vulneración, a protección e a expansión do acceso aos dereitos para todas as persoas. Vémosto no feito de que **varias persoas enquisadas (case o 8 %) indicaron que os Dereitos Humanos son unha imposición dos gobernos para coartar a liberdade individual ou que non son universais**. Isto lévanos a visibilizar como estes discursos distorcen o significado das palabras relacionadas coa xustiza social e os Dereitos Humanos para ocultar as súas verdadeiras axendas opresivas e gañar lexitimidade.

Outro dos retos que presenta o traballo dedicado a fomentar a preocupación da mocidade polas ameazas aos Dereitos Humanos que operan en todo o mundo e a fomentar a súa implicación para lograr que se respecten universalmente é que, as persoas participantes neste diagnóstico, ante diferentes situacións de inxustiza que se lles presentaron, **apostan maioritariamente por unha acción individual e non colectiva**. Débese salientar que, nestes escenarios hipotéticos, e en liña cun pensamento individualista, o 44 % escolle unha resposta individual (achegarse á persoa oprimida, ofrecerlle axuda...), o 22 % opta pola acción colectiva (unir esforzos grupais para combater a inxustiza, falar en equipo con instancias superiores para frear a situación...) e o 21 % escolle a indiferenza e a inacción. Isto pídenos intensificar os esforzos dedicados a **salientar a idea de que «o persoal é político», porque sen desmantelar, desde a organización colectiva, as condicións sistémicas que sosteñen as diferentes situacións de violencia, desvantaxe ou exclusión individual e colectiva, ningunha situación de inxustiza se erradicará eficazmente**. O esforzo individual poderá acadar o éxito persoal entendido en termos neoliberais, pero non cambiará en absoluto as condicións que reproducen as inxustizas.

Con todo, en canto á súa disposición a actuar contra as inxustizas e, dalgún modo, converterse en defensores e defensoras dos Dereitos Humanos, débese salientar que no diagnóstico máis da metade das persoas enquisadas **amosaban predisposición para intervenir en situacións de inxustiza e confían en que as súas accións poden mellorar a vida das persoas noutras partes do mundo**, polo que hai posibilidades.

Por outra banda, chama a atención que, cando se lles preguntou sobre líderes ou movementos que coñecían que defenden causas xustas, o 60 % das persoas enquisadas non achegaron ningún nome, o que revela que **é necesario ofrecer modelos inspiradores** que transmitan confianza en que se pode traducir a preocupación en acción, do mesmo xeito que o é lograr cambios sociais a través da organización colectiva.

Retos educativos identificados

Tomando estas conclusións como referencia, os retos que identificamos no labor educativo de impulsar a motivación e as capacidades da mocidade para a súa implicación na expansión da garantía de acceso aos Dereitos Humanos para todas as persoas son os seguintes:

1.- **Promover a alfabetización crítica en Dereitos Humanos**, revelando a súa orixe, fundamentos éticos e carácter universal e inalienable. Isto implicará promover a análise crítica das mensaxes mediáticas e políticas contra os dereitos, visibilizando como manipulan conceptos como «liberdade» e «xustiza», xeran desinformación e incitan ao odio. Implicará tamén presentar este marco como preferible a «cada quen polo seu» e cuestionar a idea de liberdade que fomentan, que non é máis que a defensa dun privilexio.

2.- **Revelar que as experiencias persoais inxustas teñen causas estruturais sociais e políticas máis amplas**, é dicir, que as posibilidades efectivas de gozar plenamente ou de que se lles negue o acceso a distintos dereitos dependen do lugar que os sistemas de poder lles levan a ocupar segundo as súas condicións ou identidades (xénero, clase, situación migratoria, etc.). Estas experiencias cotiás de comodidade ou subordinación son comúns nas persoas que comparten as mesmas pertenzas.

3.- **Salientar a utilidade e a necesidade da acción colectiva para frear as inxustizas** e fomentar un maior acceso aos dereitos para toda a sociedade, ofrecendo **exemplos inspiradores** históricos e próximos de accións que melloraron o noso mundo. Isto implica cuestionar a narrativa dos líderes solitarios e defender a necesidade de organizarse, pensar e traballar xuntos.

4.- **Potenciar a implicación e o liderado xuvenil na defensa dos Dereitos Humanos**, tentando facilitar que traduzan a súa preocupación polas inxustizas en accións concretas e sostidas, proporcionando espazos para deseñar e executar as súas iniciativas nos nosos contextos de intervención, desenvolvendo así competencias clave, como o traballo en equipo e a comunicación non violenta. Ademais, isto poderá amplificar o seu ámbito de acción se logramos favorecer a creación de redes e proxectos xuvenís transnacionais que conecten as causas locais coas loitas globais.

IV. Boas prácticas

Presentamos a continuación unha serie de experiencias dedicadas a fomentar a participación da mocidade en procesos de construción da paz, que están centradas na ampliación do acceso aos Dereitos Humanos para todas as persoas, que equipos dalgunhas das delegacións internacionais do MPDL e NOVACT destacan, e esperan que resulten inspiradoras para as persoas que teñamos este manual nas nosas mans. Nos proxectos que se inclúen nas boas prácticas que se recompilan a continuación, vemos que a defensa dos Dereitos Humanos se basea na escoita aberta das inquietudes e realidades das persoas participantes na intervención proposta, o que favorece o encontro e debate con persoas diferentes, a construción dunha base común desde a que poder crear as súas propias iniciativas e a idea de que a defensa dos Dereitos Humanos é un labor conxunto e común que beneficia a todas as persoas, fronte á posibilidade de manter e non cuestionar un statu quo que claramente as prexudica. A

idea é crear, como se fai en Palestina, un espazo valente no que abordar temas incómodos.

Tunisia

Festival Alza la voz («Alza a voz»)

Temática(s) da CP que traballa	X	Igualdade de xénero e prevención das violencias
		Coidado do medio ambiente
	X	Defensa dos Dereitos Humanos
		Interculturalidade e loita contra a discriminación
		Loita contra a pobreza
	X	Non-violencia/afrontamento pacífico de conflitos/outros contidos específicos
Outras temáticas, que inclúe	Xustiza climática	
Obxectivo(s):	Capitalizar o percorrido que se desenvolveu nos últimos catro anos de traballo conxunto con diferentes actores sociais, nos que se buscou fortalecer as redes de clubs xuvenís que hoxe constitúen o corazón e a voz protagonista desta iniciativa. A partir desta base sólida, ábrese un espazo para que a mocidade participe non só como axentes culturais, senón tamén como interlocutores activos nun proceso de incidencia política que lles permita emprender un diálogo directo coas autoridades e colocar as súas demandas e propostas na axenda pública. Paralelamente, o festival fomenta o intercambio entre a mocidade mediante a creación conxunta de pezas artísticas, concibidas non só como expresións creativas, senón tamén como ferramentas para a construción colectiva, o recoñecemento mutuo e a transformación social.	
Poboación obxectivo ou especificament e vinculada	Mozos e mozas de contextos diversos e que se enfrontan a realidades complexas. En primeiro lugar, hai adolescentes de entre 13 e 16 anos vinculados a centros de defensa e integración social, situados na área metropolitana da capital, en barrios historicamente marxinados onde converxen múltiples situacións de inxustiza, como conflitos coa lei, problemas de saúde mental	

	ou dinámicas familiares disfuncionais. En segundo lugar, participan mozas e mozos de entre 14 e 16 anos que asisten a institutos públicos da capital. Aínda que teñen acceso á educación formal e a certos niveis de privilexio en comparación cos anteriores, enfróntanse a diario a diversas expresións de violencia directa que marcan as súas traxectorias vitais. Finalmente, o proxecto esténdese a mozos e mozas de entre 15 e 23 anos que asisten a centros xuvenís en zonas rurais, territorios especialmente desatendidos polo centralismo estatal, onde a falta de servizos básicos e oportunidades laborais limita significativamente as súas posibilidades de desenvolvemento. Este traballo realízase en estreita coordinación coa sociedade civil organizada, mediante asociacións locais que actúan como socios estratéxicos nos territorios, e coa implicación activa das propias institucións onde se atopan estes mozos e mozas, que destinan parte do seu cadro de persoal a acompañar os procesos de atención, formación e fortalecemento comunitario.
Localización ou zona de intervención	Tunisia
Algún dato clave que nos permita coñecer mellor o estado no que se atopa neste contexto a temática ou o eixe da Cultura de Paz na que se centra esta experiencia?	O proceso de creación dos clubs comezou en setembro de 2023 e, en outubro, comezou o xenocidio, que serviu como panca para falar de Dereitos Humanos (DD. HH.). Realizáronse obras de teatro e vídeos curtos que trataron o tema dos Dereitos Humanos desde unha visión crítica.
Duración	O Festival durou tres días, máis un día de capitalización e presentación final.
Estratexia de intervención e/ou metodoloxía(s)	O Festival concibiuse como un espazo de formación e expresión onde se utilizaron as disciplinas artísticas para evocar e reflexionar sobre os Dereitos Humanos. Mediante obradoiros de teatro, cine, pintura, creación de contidos e outras manifestacións culturais, os mozos e mozas participantes atoparon unha linguaxe común para expresar as súas preocupacións, explorar alternativas e visibilizar os problemas

	aos que se enfrontan as súas comunidades. A prevención de conflitos exerceuse de forma práctica mediante a experiencia de clubs xuvenís autoxestionados. Estes espazos configuráronse como laboratorios de cidadanía e convivencia, nos que se fomentou o diálogo aberto sobre temas sensibles, realizáronse exercicios de cine-debate e xeráronse pezas de xornalismo cidadán. Desta forma, o Festival funcionou non só como un escaparate artístico, senón tamén como un proceso de construción colectiva de narrativas críticas e transformadoras. A selección de ferramentas e temáticas pedagóxicas xurdiu directamente das demandas da xuventude implicada, garantindo a relevancia dos contidos. Así, nas zonas rurais de intervención, a migración irregular (un fenómeno constantemente presente na conversa social) converteuse nun eixe de debate e creación artística, dando lugar a obras que conectaron coas preocupacións e intereses da poboación local. Nos barrios urbanos marxinados, pola contra, o teatro do oprimido converteuse nunha ferramenta clave para cuestionar a violencia cotiá e xerar, xunto coa audiencia, narrativas alternativas que invitan a preguntarse como previr os conflitos e que outras respostas poderían ser posibles.
Materiais necesarios	Lenzos, acrílicos, pinceis, móbiles.
Desenvolvemento da actividade	1. Establecemento de colaboracións de confianza con institucións públicas e asociacións. 2. Identificación de intereses comúns coa mocidade. 3. Formacións técnicas segundo os intereses, a non-violencia e os DD. HH. 4. Consolidación de clubs, establecemento de obxectivos e carta ética. 5. Selección de mozas e mozos organizadores, o lugar e a data de celebración do festival, establecemento de responsabilidades, compra de materiais e deseño da axenda. Como antesala do Festival, celebrouse unha sesión preparatoria que reuniu á mocidade organizadora. Este encontro foi clave, xa que permitiu un realizar un macrosimulacro das distintas pezas artísticas que logo se presentarían ao público. Durante esta sesión, fomentouse a toma de decisións colectivas respecto á distribución de roles e responsabilidades, garantindo que cada participante atopase un espazo desde o que aportar. Ademais, construíuse de forma colaborativa unha carta ética e unhas normas de convivencia, concibidas como un marco común para guiar as interaccións, previr conflitos

		e fortalecer o respecto mutuo. Outro momento clave foi a organización dos 10 obradoiros artísticos, garantindo unha creación de grupos heteroxénea e que facilitase o intercambio entre mozos e mozas de diferentes clubs e procedencias. 6. Presentación a veciños e institucións. Cando se abriron as portas ao público, o Festival desenvolveuse como un espazo de encontro diverso, no que se promoveu a mestura activa entre clubs e a participación horizontal. Sempre que foi posible, animouse a que a propia mocidade asumise o papel de facilitadores nos obradoiros (xa fosen de creación de contidos, teatro, pintura ou outras disciplinas), reforzando así o seu protagonismo e a súa capacidade de liderado. A programación estruturouse de forma dinámica: as mañás dedicáronse a obradoiros formativos, mentres que as tardes reserváronse a espazos plenarios de carácter participativo, como o cine-debate e teatro-foro. De forma paralela, desenvolveuse o obradoiro de incidencia, que se converteu no eixe central do festival e culminou cunha representación final que deu coherencia e sentido ao conxunto das actividades.
Análise de riscos (R), dificultades (D) e logros (L). Se existen dificultades relevantes, indicar os mecanismos para superalas.	R	O contexto no que se enmarca a intervención presenta múltiples retos que condicionan e, ás veces, limitan a acción social e educativa. A volta dun réxime ditatorial restrinxiu severamente a autonomía das institucións, nun país marcado por un forte centralismo que concentra as decisións no Estado e reduce as marxes de acción a nivel local. A isto súmase a falta estrutural de financiamento para apoiar as iniciativas sociais e educativas, o que dificulta manter procesos a medio e longo prazo e aumenta a dependencia de apoios externos. Neste escenario existe un sentimento xeral de medo entre a poboación, que afecta tanto á participación cidadá como á confianza nos procesos comunitarios. Neste marco, as organizacións sociais enfróntanse á dificultade de operar baixo normas cambiantes, con normas que se modifican de forma imprevisible e xeran un clima de incerteza constante. Nalgunhas ocasións, estas condicións ata obrigaron a suspender ou abandonar as intervencións debido á negativa das instancias oficiais a permitir que continuaran. A estes desafíos engádese a necesidade de extremar as medidas de seguridade e adaptar a linguaxe empregada: foi imprescindible reorientar o vocabulario pedagóxico, evitando falar de forma directa de «violencia» ou outros conceptos sensibles, para non expoñer á

		mocidade nin dar lugar a interpretacións que puideran asociar a proposta educativa con imposicións externas ou con visións de carácter colonial.
	D	Entre as principais dificultades ás que se enfronta o contexto está a necesidade de promover unha participación real e sostida da mocidade. Lograr que a mocidade se involucre activamente en procesos colectivos supón un reto en escenarios nos que predominan a desconfianza nas institucións e o desencanto ante as posibilidades de cambio. Non é suficiente con abrir espazos: require un traballo paciente e continuo que lles permita sentir recoñecemento como protagonistas e non só como beneficiarios de intervencións externas. A este desafío súmase a cuestión da confianza, un elemento clave para poder operar no territorio coa axilidade e lexitimidade necesarias. Establecer vínculos sólidos coa mocidade, así como coas estruturas públicas presentes en diferentes espazos, require tempo, presenza constante e un coñecemento profundo das dinámicas locais. Na práctica, isto implica procesos que só se consolidan ao longo de moitos anos de traballo, onde a coherencia, a escoita e a continuidade se converten en condicións imprescindibles para manter calquera iniciativa.
	L	A pesar das dificultades do contexto, a experiencia permitiu acadar logros importantes que reforzan tanto a sustentabilidade das accións como a capacidade de transformación social da mocidade. Un dos avances máis significativos foi a consolidación dunha rede de apoio ampla e robusta, que conecta distintos actores sociais e garante a continuidade mediante proxectos vinculados. Esta forma de traballar evitou que os esforzos previos se diluísen, asegurando a coherencia e fortalecendo o impacto ao longo do tempo. Outro fito que se acadou foi a creación de clubs xuvenís altamente autónomos, capaces de xestionarse a si mesmos e manter as súas propias iniciativas. Estes espazos non só deron voz e protagonismo á mocidade, senón que tamén promoveron encontros inéditos: persoas e grupos que non adoitaban dialogar puideron reunirse no mesmo espazo, xerando dinámicas de integración e fomentando prácticas de colaboración e traballo colectivo en contornas onde

	antes predominaban as lóxicas fragmentadas. Ademais, o proceso abriu novas posibilidades de reflexión e acción ao fomentar unha análise integral das violencias, vinculándoas a problemas máis amplos como a xustiza climática. Esta visión holística permitiu comprender os desafíos desde unha perspectiva interconectada e, ao mesmo tempo, fortaleceu a capacidade de xestión colectiva, dotando os grupos de ferramentas para pensar e actuar de forma conxunta ante os retos da súa contorna.
Que cambios ou transformacións fomenta ou xerou esta experiencia?	Impactos nas competencias das persoas participantes mozas, que son as protagonistas do Festival porque aprenden ferramentas de arte, resolución de conflitos e convivencia ao compartir o espazo, o que reforza a súa motivación e autoestima. Créanse grupos motores de relación entre centros, de aprendizaxe entre iguais e, dentro da comunidade, valórase o que significan. Ademais, a experiencia participativa proporcionou para moitos unha alternativa ao seu día a día.
Leccións aprendidas, recomendacións para o futuro e adaptación ao traballo coa mocidade.	A implementación do proxecto deixou importantes leccións que orientan e enriquecen o traballo futuro. Unha delas é a necesidade de asegurar unha participación real desde o principio, construíndo unha visión común que dea sentido ás accións e promova a apropiación por parte de todos os actores implicados. Falar, debater e acordar colectivamente demostrou ser un requisito indispensable para garantir que as decisións sexan compartidas e sostibles. Neste proceso, a creación de comités descentralizados foi clave para distribuír responsabilidades e fortalecer a autonomía dos grupos. Outra aprendizaxe relevante foi recoñecer a importancia de responsabilizar non só ao cadro de persoal dos centros, senón tamén á mocidade, en canto ao rol que cada persoa desempeña dentro do proxecto. A coordinación fluída entre as persoas que facilitan as actividades e as que permanecen en contacto directo cos grupos permitiu a continuidade dos procesos máis alá da duración puntual de cada intervención. Neste sentido, resultou evidente que, aínda que traballar coa mocidade xera transformacións rápidas e visibles, os cambios nos comportamentos e actitudes das persoas adultas requiren máis tempo e constancia. Propoñer un tratamento non violento, tanto na práctica como no discurso, foi un eixe transversal para acompañar estas transformacións. Finalmente, a aprendizaxe máis profunda foi a convicción de que traballar en rede é a mellor forma de avanzar. O fortalecemento

	da colaboración entre os actores demostra que, aínda que o esforzo individual pode ser máis rápido, só mediante a acción colectiva se pode lograr chegar máis lonxe e asegurar impactos duradeiros nas comunidades.
--	---

Sáhara

Club de fútbol nos campamentos de refuxiados saharauís

Temática(s) da CP que traballa		Igualdade de xénero e prevención das violencias
		Coidado do medio ambiente
	X	Defensa dos Dereitos Humanos
		Interculturalidade e loita contra a discriminación
		Loita contra a pobreza
	X	Non-violencia/afrontamento pacífico de conflitos/outros contidos específicos
Outras temáticas, que inclúe	Ningunha	
Obxectivo(s):	Os obxectivos do proxecto parten da convicción de que o deporte, a cultura e a arte poden converterse en ferramentas poderosas para a transformación social en contextos de alta vulnerabilidade, como os campamentos de refuxiados saharauís. En primeiro lugar, búscase previr a violencia mediante sesións formativas e a promoción dunha cultura do deporte non violento, introducindo un enfoque innovador no territorio onde o fútbol deixa de ser só unha práctica competitiva e se converte nun vehículo de convivencia, respecto e resolución pacífica de conflitos. Ademais, o proxecto pretende implementar un conxunto de ferramentas culturais, artísticas e deportivas que conecten de forma directa cos intereses e as linguas da mocidade, facilitando a súa apropiación e o desenvolvemento de procesos creativos e participativos que reforcen o seu protagonismo. Desta forma, foméntase que a mocidade non só sexa receptora de actividades senón tamén un actor activo na construción de espazos seguros	

	e comunitarios. Finalmente, o fortalecemento da colaboración coas institucións locais é un obxectivo transversal, xa que a súa implicación é indispensable para garantir a sustentabilidade da iniciativa, lexitimar as accións no territorio e tecer alianzas que potencien o impacto do proxecto a medio e longo prazo.
Poboación obxectivo ou especificament e vinculada	O proxecto diríxese principalmente a nenos, nenas e adolescentes de entre 9 e 16 anos, un grupo de idade clave, xa que se atopan en pleno proceso de escolarización e formación da identidade. A través do fútbol como eixe central, búscase involucralos en dinámicas educativas que reforcen valores de convivencia, respecto e non-violencia, complementando así o seu desenvolvemento persoal e social. A práctica deportiva convértese nun medio accesible e próximo para fomentar aprendizaxes significativas, xerar vínculos positivos e ofrecer alternativas construtivas ante contextos marcados pola incerteza e a falta de oportunidades. A intervención desenvólvese nos campamentos de refuxiados saharauís de Tinduf, con especial énfase en dúas wilayas e en territorios ocupados saharauís. Nos centros xuvenís destas wilayas implementáronse progresivamente as actividades formativas, creando espazos seguros onde os mozos e mozas adolescentes poden participar, expresarse e apropiarse de ferramentas culturais, deportivas e educativas que fortalecen a súa resiliencia e capacidade de actuación.
Localización ou zona de intervención	Esmara - Auserd
Algún dato clave que nos permita coñecer mellor o estado no que se atopa no teu contexto a temática ou o eixe da Cultura de Paz na que se centra esta experiencia?	Nos campamentos saharauís, a xente vive nun estado de espera que se prolongou moito, experimentando unha vida atemporal. Transcorreron 50 anos sen ningunha resolución á súa situación, e isto tivo un profundo impacto na mocidade. Os retos principais que se abordan hoxe en día son: a crecente violencia entre a mocidade baseada nun crecente malestar vinculado á perspectiva xeneralizada de que non hai outra solución ao conflito máis alá da escalada armada. A nosa intervención educativa tenta dar unha resposta, aínda que non pode afrontar a falta de recursos existente no territorio. Quérese contribuír á paz, pero non é doado. A xente cada vez cre menos no sistema de apoio que ofrece a cooperación internacional debido a todas as inxustizas que sufriron.

Duración	Non ten unha duración definida. Un dos clubs opera desde 2021 e o outro desde 2023. Ambos teñen cada vez máis interese por parte de adolescentes.
Estratexia de intervención e/ou metodoloxía(s)	A estratexia de intervención céntrase en combinar o deporte con actividades culturais e formativas para xerar un enfoque integral do desenvolvemento xuvenil. Nos centros xuvenís organízanse adestramentos e partidos de fútbol que non só fomentan a actividade física, senón que tamén serven como espazos para reforzar os valores de convivencia, respecto e non-violencia. Estas dinámicas deportivas complementáanse con sesións formativas e obradoiros que abranguen disciplinas como a creación audiovisual, a arte e outras expresións culturais, o que permite que a mocidade desenvolva habilidades creativas, reflexivas e de traballo en equipo. A combinación de deporte, formación e práctica artística busca crear unha contorna estimulante onde a mocidade poida apropiarse das ferramentas que se propoñen, fortalecendo o seu protagonismo e a súa capacidade de autoxestión. Así, a intervención non se limita á transmisión de coñecementos, senón que promove a participación activa, o diálogo entre pares e a construción de experiencias compartidas que consolidan as competencias persoais e comunitarias.
Materiais necesarios	Combinan recursos deportivos, loxísticos e educativos, todos orientados a fortalecer a intervención integral coa mocidade. Entre os recursos deportivos, destacan os balóns e os dorsais, que permiten realizar adestramentos, partidos e dinámicas grupais dentro dos centros xuvenís. Estes elementos non só facilitan a práctica do fútbol, senón que tamén reforzan a participación, a identificación co grupo e a motivación das persoas participantes. Por outra banda, os materiais educativos xogan un papel central nas sesións formativas e nas charlas, achegando contidos e ferramentas que complementan a actividade deportiva. O seu uso permite tratar temas clave, promover a aprendizaxe activa e fomentar a reflexión sobre os valores da convivencia, a non-violencia e o desenvolvemento persoal e comunitario. Para garantir a sustentabilidade da participación, tamén se ofrecen recursos básicos, como auga e comida, garantindo que a mocidade poida involucrarse plenamente nas actividades sen a limitación das necesidades básicas.

Desenvolvemento da actividade	O desenvolvemento da actividade céntrase en fomentar a práctica do deporte entre a mocidade nun contexto onde esta modalidade, especialmente organizada e orientada á convivencia, non se establecera previamente. As actividades realízanse nun espazo reducido, adaptado para albergar concentrar adestramentos e partidos durante a semana, garantindo a continuidade e a regularidade da práctica deportiva. Ademais dos partidos internos, a mocidade ten a oportunidade de enfrontarse a outros clubs de fútbol, promovendo a interacción entre grupos, o intercambio de experiencias e a ampliación das súas redes sociais. Xunto cos adestramentos e os partidos, realízanse sesións formativas que complementan a actividade física. Estas formacións inclúen obradoiros de creación audiovisual, arte e outras disciplinas culturais, deseñadas para fomentar a creatividade, o pensamento crítico e a apropiación de coñecementos e ferramentas que reforzan os valores de convivencia, traballo en equipo e non-violencia. Desta forma, o proxecto combina de forma integral o deporte e a educación, ofrecendo á mocidade espazos seguros e estimulantes para o desenvolvemento persoal e colectivo.	
Análise dos riscos (R), dificultades (D) e logros (L)	R	O proxecto debe abordar coidadosamente certos riscos relacionados co contexto sociopolítico e a sensibilidade cultural da poboación. Un deles é a comprensión limitada do concepto de Dereitos Humanos nos campamentos saharauís, o que pode dificultar a apropiación dos contidos e xerar malentendidos sobre os obxectivos da intervención. Ademais, o uso de termos como «paz» require un coidado especial, xa que nun contexto marcado por anos de violencia e opresión, mencionalo de xeito directo podería resultar ofensivo ou percibirse como unha imposición externa. Esta realidade invita a repensar coidadosamente o vocabulario e as estratexias comunicativas, orientándoas cara á promoción de prácticas non violentas e enfoques construtivos para o afrontamento de conflitos, sen comprometer a sensibilidade da poboación nin a relevancia do proxecto.
	D	O proxecto enfrontase a importantes desafíos que inflúen no desenvolvemento das actividades. Un deles é a limitada dispoñibilidade de materiais, tanto deportivos como educativos, o que require creatividade, unha planificación

	coidadosa e a busca de alternativas para garantir que as sesións se poidan realizar de maneira efectiva. Esta limitación obriga a maximizar o uso dos recursos existentes e adaptar as dinámicas ás posibilidades da contorna, sen comprometer a calidade da intervención. Outra dificultade clave reside na necesidade de integrar o contexto local en cada actividade. As dinámicas, os contidos e os enfoques deben ser pertinentes e sensibles ás particularidades culturais, sociais e políticas do territorio, para que a mocidade poida sentirse comprendida e as accións resulten significativas. Isto require un coñecemento profundo da contorna, flexibilidade na planificación e a capacidade de adaptar constantemente as estratexias para responder ás realidades do contexto. Finalmente, a situación de inxustiza prolongada e desesperanza xeneralizada, xunto co crecente escepticismo respecto á capacidade da cooperación internacional para xerar solucións sostibles, pode afectar á aceptación e á participación nas actividades. A perda de confianza comunitaria podería comprometer a eficacia do proxecto, polo que resulta crucial manter un enfoque próximo, transparente e adaptado ás necesidades e expectativas da mocidade e as súas familias.
L	Entre os principais logros do proxecto, destaca a boa vontade e o compromiso de numerosas persoas involucradas, desde mozas e mozos participantes ata facilitadores e actores comunitarios, que permitiron soste e dinamizar as actividades a pesar dos desafíos do contexto. Este capital humano foi fundamental para xerar vínculos de confianza e manter a continuidade dos procesos. Outro logro importante foi a implementación de proxectos vinculados, deseñados para que cada intervención se constrúa nos esforzos previos, asegurando coherencia e evitando a perda do traballo anteriormente realizado. Esta estratexia fortaleceu a continuidade e a sustentabilidade da iniciativa, ao tempo que permitiu consolidar aprendizaxes e metodoloxías exitosas. Finalmente, o conxunto destas accións incrementou a capacidade de influencia e impacto do proxecto, ampliando o seu alcance e lexitimidade tanto entre a mocidade como na comunidade local, e colocando a proposta como un referente na promoción do deporte, a cultura e a educación

		como ferramentas de transformación social.
Que cambios ou transformacións fomenta ou xerou esta experiencia?	A experiencia contribuíu á redinamización dos espazos colectivos existentes, revitalizando o seu funcionamento e fortalecendo a súa capacidade para servir como puntos de encontro, aprendizaxe e colaboración. Grazas ao proxecto, estes espazos convertéronse en contornas máis activas e participativas onde a mocidade pode implicarse de maneira directa, intercambiar experiencias, xerar vínculos e desenvolver as súas propias iniciativas. Este proceso non só deu unha nova vida aos espazos existentes, senón que tamén promoveu a apropiación por parte da comunidade, consolidando redes de colaboración máis sólidas e estimulando dinámicas de traballo colectivo que perduran máis alá da duración puntual das actividades. Desta forma, a intervención potenciou a sustentabilidade dos espazos colectivos, transformándoos en instrumentos efectivos de educación, convivencia e desenvolvemento xuvenil.	
Leccións aprendidas, recomendacións para o futuro e adaptación ao traballo coa mocidade.	Unha das leccións máis importantes desta experiencia é recoñecer a relevancia do lecer e as actividades recreativas en contextos de vulnerabilidade, como os campamentos de refuxiados saharauís. Estas actividades non só satisfán unha necesidade básica de entretemento e recreo, senón que tamén son ferramentas estratéxicas para fomentar a convivencia, a socialización e a construción de procesos de paz a nivel comunitario. En canto ás recomendacións para o futuro, resulta esencial seguir incorporando espazos de lecer estruturados, combinando o deporte con actividades culturais e formativas, para que a mocidade poida apropiarse deles e desenvolver habilidades sociais, creativas e de liderado. Ademais, destácase a importancia de adaptar continuamente as metodoloxías e a linguaxe que se empregan á sensibilidade do contexto, promovendo estratexias de participación inclusivas e non violentas que fortalezan a confianza e o protagonismo xuvenil. A experiencia tamén salienta a necesidade de integrar estas prácticas de lecer e educación dentro dun enfoque de intervención máis amplo, no que se considere tanto a mocidade como as estruturas locais que acompañan e apoian os procesos, garantindo así a sustentabilidade e o impacto duradeiro das accións.	

Recomendacións para adaptar as boas prácticas ao ámbito de intervención do proxecto «Si á Paz»

Festival Alza la voz («Alza a voz») de Tunisia

A arte pode converterse nunha linguaxe común para traballar coa mocidade en contextos de vulnerabilidade, de forma que os obradoiros baseados no teatro das persoas oprimidas, o muralismo, o rap, o grafiti, a fotografía ou o cine comunitario resultan especialmente útiles porque **conectan con expresións próximas ao seu día a día e mobilizan ademais da reflexión, as emocións.**

Estes espazos deben xirar **arredor de problemas que a propia mocidade identifique como prioritarios**, para que as creacións artísticas funcionen como ferramentas de denuncia e transformación.

Recoméndase impulsar clubs ou colectivos xuvenís autoxestionados que decidan non só os temas, senón tamén os roles e as normas de convivencia, fortalecendo así o seu liderado e a súa capacidade organizativa. **A participación debe ser real, non simbólica**, polo que resulta clave establecer comités xuvenís que organicen o festival ou os encontros artísticos, garantindo que a mocidade non se limite a asistir só como público.

Ao mesmo tempo, a colaboración con casas de xuventude, centros sociais, asociacións veciñais e escolas, e a combinación de espazos de formación con **momentos de visibilización pública do que se creou (presentacións comunitarias, cine-debate ou teatro-foro) son fundamentais para reforzar a lexitimidade comunitaria e a sustentabilidade** do proceso.

Ademais, o feito de que o proxecto se cree de forma conxunta por mozos e mozas de diferentes xéneros, clases sociais e procedencias xeográficas permite abordar os Dereitos Humanos desde una **mirada interseccional**.

Club de fútbol do Sáhara

O deporte en xeral, e especialmente o fútbol e o baloncesto no noso contexto, poden ser unha ferramenta poderosa para promover a paz, a cooperación e o respecto, así como para axudar a previr as violencias en contornas xuvenís. Cada adestramento pode vincularse a sesións de formación transversal que introduzan temas como os Dereitos Humanos, a igualdade de xénero no deporte, o racismo nos estadios e os dereitos das persoas migrantes, para que o xogo e a reflexión se reforcen mutuamente.

A inclusión debe ser un eixe central, **asegurando a participación de persoas de xéneros diferentes en igualdade de condicións e promovendo equipos diversos** que reflictan a pluralidade da comunidade.

Organizar partidos con outros clubs xuvenís do barrio ou do concello pode **fortalecer os vínculos sociais e construír redes de convivencia máis amplas.**

Aínda que as normativas deportivas adoitan detallar as consecuencias ou os castigos posibles por diferentes comportamentos perigosos, accións violentas ou agresivas e ataques físicos ou verbais baseados na competitividade tóxica, pódese xogar con outro tipo de normas nos adestramentos e no campo **que premien os comportamentos saudables, baseados na empatía e de cooperación**. A pesar da esencia competitiva do mundo deportivo, resulta esencial ensinar e practicar de forma constante o respecto polas persoas tanto dentro como fóra dos nosos equipos, as persoas asistentes e todo o cadro de persoal implicado no desenvolvemento dos eventos deportivos.

Ao mesmo tempo, estes espazos ofrecen unha **alternativa de lecer saudable ante a falta de oportunidades culturais en contextos de vulnerabilidade**.

Para asegurar a sustentabilidade da iniciativa, resulta clave **formar á mocidade como monitores e adestradores** para que poidan converterse en referentes positivos e líderes capaces de continuar o proceso dentro da súa comunidade.

Outras posibles prácticas

Ademais destas recomendacións, o equipo de educadores e educadoras do MPDL e NOVACT que nos vinculamos a este proxecto ofrecemos a continuación unha serie de guións de obradoiros que consideramos que poden inspirar o traballo educativo que aquí propoñemos:

ACTIVIDADE: Detrás da violencia	
Obxectivo	1. Concienciar e dar a coñecer os diferentes niveis de violencia. 2. Desenvolver a capacidade de identificar os diferentes niveis de violencia máis alá da violencia explícita. 3. Reconstruír a narrativa de afrontamento da violencia.
Materiais	Opcional: saba branca.
Duración	60 min
Desenvolvem ento	Nesta ocasión propoñemos a aplicación do psicodrama e o teatro do oprimido. A mocidade interpreta unha situación de violencia, que pode vivirse en primeira persoa ou pode propoñela a facilitación, para despois interpretar, noutras escenas, «o que hai detrás» desa violencia e que contribuíu a que acontecese. Inicio: A diferenza doutras técnicas, esta comeza cunha explicación

dalgúns conceptos. Realízase unha rolda inicial de:

- «3 palabras que asocio con Violencia»
- «Cando sufrín violencia, pensei no que lle sucede á outra persoa?» Neste punto, déixase claro que en ningún momento se traballa para xustificar a violencia. Trátase de entender outros niveis de violencia que tamén nos poden afectar a nós.

Despois, divídese o grupo en 2 ou 3 subgrupos.

Desenvolvemento:

Explícanse os diferentes niveis de violencia, como algúns son máis visibles e outros menos, pero que todos contribúen ás inxustizas e inflúense mutuamente. Hai exemplos locais e internacionais. Debe ser breve, claro e directo, xa que a aprendizaxe farase a continuación e require tempo. Pódese ofrecer un diagrama ás mozas e mozos para axudar a organizar o coñecemento. Déixase espazo para dúbidas e, a continuación, comeza a técnica.

Cada subgrupo terá unha función

- Subgrupo A: deberá deseñar unha interpretación dunha situación de violencia; pode que a experimentaran ou non. A interpretación debe durar 5 minutos.
- Subgrupo B: deberá deseñar unha interpretación de «que hai detrás da violencia», é dicir, unha escena que permita comprender a violencia estrutural ou cultural que levou a potenciar a escena do Subgrupo A.
- Subgrupo C (opcional): no caso de ter un terceiro subgrupo, pódese agregar unha capa máis: que hai detrás desa violencia.

Dáse un tempo de preparación de 15 minutos.

Logo, preséntanse as escenas (total de 10-15 minutos).

Se hai tempo, pódese dedicar un espazo de reflexión de 10 minutos a xerar opcións para mellorar as diferentes escenas; un espazo de 10 minutos; logo 5 minutos para traballar a forma de incluílas nas escenas e volver pór en escena todo (10-15 minutos).

Neste espazo, pódese usar a saba opcional como pano, xerando dúas escenografías: a escena de violencia manifesta farase co grupo diante do pano e as escenas que representan os outros niveis detrás da violencia situaranse detrás do pano e desenvolveranse unha vez que se baixe o pano.

	Peché: O peche debe verbalizar: - Que penso sobre o que mostramos, sobre os diferentes niveis de violencia? - Quedaría preto ou lonxe de min? Hai algo que me parecía afastado pero que está máis preto do que penso? Sobre todo, dirixir o peche de reflexión non para entender ás persoas que exerceron violencia «contra min», senón aos factores que rodean á mocidade e que poden levalos a actos de violencia. É dicir, non centrarse nos demais, senón nun mesmo e en como che pode influír o sistema. Como me afectan
--	--

ACTIVIDADE: Comprensións acerca dos DD. HH.	
Obxectivo	Fomentar que o grupo comparta as súas comprensións sobre o que son os DD. HH.
Materiais	Folios con debuxo de flor, xiz, notas adhesivas, bolígrafos.
Duración	120 min
Desenvolvem ento	1. Presentación e coñecemento: Quen está aquí? (20 min) Propoñemos que cada persoa se presente, despois do seu nome, mencionando algo que lle guste e algo no que sexa boa. Podemos incluír tamén algunha dinámica máis de activación se vemos que o grupo está algo durmido, ou de relaxación e conexión co presente se vemos que están dispersos e con moita enerxía. Tamén recomendamos pedirlle ao grupo que saliente unha intención ou expectativa que teñan con respecto ao proceso de traballo en conxunto que iniciamos. Despois, imaxinamos que se proxecta un mapa do mundo vivo no chan da aula. Para coñecernos mellor, cada persoa situarase nun lugar do mapa segundo responda a estas preguntas: - Onde nacín? - Onde me gustaría viaxar?/De onde vén a música que máis escoito/a comida que máis me gusta? - Onde sucede algún ataque a algún dereito humano que me preocupa? Desta forma, comezaremos por recoñecer e valorar a diversidade

natural do conxunto que imos crear, fixándonos nalgúnhas das semellanzas e diferenzas que compartimos co resto de compañeiros/as e identificando cales son esas ameazas aos DD. HH. que identifican a escala global.

2. Que entendemos por defensa dos Dereitos Humanos? (30 min)

Formulamos a dinámica «3 persoas, 3 ideas», que consiste en formar grupos de 3 persoas e, despois de 5 minutos de debate, que decidan 3 ideas comúns que asocian co concepto de defensa dos DD. HH. ou activismo a favor dos DD. HH. Cando pase este tempo, únense dous grupos de 3 persoas, polo que se formarán grupos de 6 persoas participantes. Outra vez, deberán acordar 3 novas ideas que concentren as súas comprensións comúns sobre os DD. HH. Pódese repetir tantas veces como se desexe. A actividade pódese concluír pedíndolle a un vogal de cada grupo grande que comparta as conclusións co conxunto.

Unha alternativa a esta dinámica pode ser a técnica das figuras estáticas do teatro das persoas oprimidas, no que calquera persoa pode representar, co seu corpo, coma se fose unha estatua, o que entende por defensa dos DD. HH. Unha vez que se mostrou ao grupo a súa proposta, as demais persoas participantes poden complementala con outra figura fixa, mostrando a súa comprensión persoal do mesmo concepto. Cando ninguén máis queira saír, a persoa dinamizadora pregunta ao grupo:

- Que vedes? Descríbideo obxectivamente (posturas, etc.).
- Que interpretades? Como credes que a/s persoa/s que actúa/n entende/n o que é defender os DD. HH.? Que formas de practicar este activismo se representan aquí? Cales son as súas características?
- Alguén quere engadir a súa propia visión?

Prestamos atención a:

- As formas de activismo para defender os DD. HH. que identificaron (quen as practica, como e onde).
- Se recoñecen que para algúns grupos, defender os DD. HH. pode significar enfrontarse a máis violencias que para outros.

Pódese facer un quecemento con conceptos máis sinxelos como «amizade» ou «paz».

Recollemos conclusións e facemos as seguintes aclaracións, se resulta necesario:

- Os DD. HH. son un conxunto de principios de aceptación universal, é dicir, que todos os países do mundo os

aceptaron como marco para a súa actuación. A Declaración Universal dos Dereitos Humanos é o documento que recompila estes dereitos. A ONU adoptouna en 1948.

- Os DD. HH. desenvólvense nas leis dos distintos países do mundo, pero non se respectan en todos os países, nin son accesibles para todas as persoas dentro dun mesmo territorio.
- Os DD. HH. vincúlanse á protección de tres bens fundamentais: a vida, a liberdade e a xustiza. Todos están conectados coa protección da dignidade humana.
- Todas as persoas podemos sufrir a negación dos nosos DD. HH. nalgún momento das nosas vidas. Se non os defendemos ou traballamos para a súa expansión, poden retroceder.
- Existen diferentes ameazas ao respecto destes DD. HH.: As guerras, a degradación da vida, a perda de liberdade, a ausencia de xustiza, a pobreza, a violencia contra as mulleres, etc., son vulneracións dos DD. HH..

3. Cales son eses DD. HH.? Semáforo (55 min)

Para recoñecer que Dereitos Humanos identifica o grupo ou cales lle preocupan, propónse a dinámica do semáforo. Desta forma, despois de cada unha das seguintes frases, cada persoa colócase no lugar da liña imaxinaria que debuxemos no chan segundo o seu grao de acordo/desacordo respecto ás seguintes frases:

- Que un caseiro que aceptou por teléfono alugarche a casa che negue o alugamento cando te ve entrar pola porta e descobre que es negro é unha violación dos teus DD. HH. → En caso afirmativo, de cal?
- Trátase dunha violación dos teus DD. HH. non poder apuntarte a baloncesto porque a túa familia non ten cartos para pagar as túas clases.
- É unha violación... que precises axuda fóra da clase de matemáticas para aprobar esa materia e non teñas a oportunidade nin dentro nin fóra do centro.
- Que, fuxindo do teu país porque estás baixo ameazas de morte como persoa trans, te expulsen sen valorar se a túa vida está ameazada tras entrar no país onde crías que podías ter unha vida segura.
- Que queiras ter fillos pero non queiras ou non poidas quedar embarazada e desexes pagar por unha xestación subrogada.
- Que, estando nun momento límite do teu benestar emocional, teñas cita cada 5 meses no servizo de saúde mental do teu centro sanitario público de referencia porque «a lista está saturada e non hai médicas suficientes».

	- Que te persigan coa mirada ao entrar nunha tenda porque asumen que pola túa aparencia vas roubar. - Que o profesor nunca che permita falar e menosprece o teu nivel educativo e a túa visión das cousas, culpando á túa cultura materna e insinuando que cre que é inferior á española. - Non poder comprar todo o que queres comprar. - Que, ao chegar a un país de forma irregular, non teñas máis remedio que dedicarte a ser vendedor ambulante sen licenza para subsistir, pero a policía perséguate constantemente para quitarche a túa única fonte posible de ingresos. Tras cada frase, preguntarémonos que dereito humano está implicado en cada caso, ou se se trata dun desexo. A partir de aquí, cada persoa escribirá nunha flor que lle entreguemos os dereitos que máis lle preocupan porque sinta que son máis importantes ou que se ven máis ameazados aquí ou en calquera parte do mundo. Ao finalizar, compartiremos co grupo os DD. HH. que consideraron en conxunto que existen ou deben existir. 4. Peché (15 min) Repartimos 3 notas adhesivas por persoa e debuxamos 3 columnas no encerado para que poidan plasmar en poucas palabras: o que lles gustou da sesión, o que cambiarían e o que eliminarían.
Reflexión	Formúlase ao longo do desenvolvemento da actividade.

ACTIVIDADE: Comprensións acerca da universalidade dos DD. HH. Axentes influentes no seu respecto ou vulneración	
Obxectivo	1. Fomentar que o grupo comparta as súas comprensións sobre a universalidade dos DD. HH., o seu recoñecemento no papel e a súa accesibilidade real. 2. Facilitar a identificación dos axentes que inflúen no seu respecto ou vulneración.
Materiais	Obxecto da palabra para o círculo de diálogo, xiz, notas adhesivas, bolígrafos.
Duración	120 min

Desenvolvem ento	1. Presentación e coñecemento. Activación (15 min) En círculo, convidamos a que cada persoa se presente co seu nome e un tempo meteorolóxico ou un movemento que represente o seu estado de ánimo ese día. A partir de aquí, para activar o grupo, xogamos a «Kia, Saca, Sum»: En círculo, unha das persoas organizadoras comeza a explicación: Neste círculo estase a concentrar moita enerxía e temos que compartila entre todas. Para iso, teremos que pasala dunha a outra coa axuda das persoas que temos ao noso carón. Así, comeza coas mans xuntas por riba da cabeza, berrando «KIA», e as persoas aos seus laterais seguirán, dirixindo cara a ela e coas palmas xuntas como un corte no aire en diagonal, berrando «SACA». A persoa do medio, que inicialmente ten as mans arriba, deberá lanzar a enerxía a outra persoa do círculo baixando as mans xuntas e sinalala dicindo «SUM». Así, a enerxía pasará dunha persoa a outra, tentando que se mova cada vez máis rápido. 2. Universalidade ou non dos DD. HH. (45 min) Cada persoa volve colocar no peito a flor que creou na sesión anterior e formamos dous círculos concéntricos. Desta forma, cada persoa do círculo exterior moverase cara á súa dereita unha posición cada 2 minutos, cambiando repetidamente as parellas que conversarán sobre estas cuestións: ● Que DD. HH. me preocupan máis? Recordamos os da sesión pasada. ● Cales creo que se respectan menos en España e a quen lle afecta principalmente isto? ● E noutras partes do mundo? ● Vexo conexións entre as ameazas ao respecto destes dereitos dentro e fóra de España? Hai causas comúns? En España, as súas empresas, gobernos e cidadanía teñen algunha responsabilidade polo feito de que noutras partes do mundo se vulneren estes DD. HH.? Segunda fase: No círculo de palabra, conversamos as seguintes cuestións, tras establecer os acordos básicos para que sexa posible esta conversa: ● Só fala quen ten o obxecto. O resto ten o poder de escoitar. ● Falar é voluntario. Se recibes o obxecto e non queres participar, pásaslo á seguinte persoa. ● Este círculo coidámolo entre todas. Algunhas preguntas que xeran diálogo poden ser: ● Todas as persoas teñen os mesmos dereitos?
---------------------	---

- Se todas as persoas temos os mesmos DD. HH., podemos acceder a eles por igual?
- Quen decide quen pode e quen non pode acceder a un determinado dereito?
- Como podería afectar ás persoas o seu incumprimento?
- Quen pode vulneralos? (Coas respostas a estas dúas últimas preguntas, faremos un mapa de responsabilidades.)
- É eficaz o traballo das persoas que garanten o seu respecto?
- Se desaparecesen estas figuras ou se nós non fixésemos nada para evitar a súa vulneración, que podería pasar?
- Pódense expandir os Dereitos Humanos ou xa se tiveron en conta todos os dereitos posibles que poden existir?

3. Carreira do privilexio (45 min)

Distribuiremos ao alumnado unha serie de tarxetas con diferentes personaxes, que describirán distintas condicións que coincidan en cada un deles ou delas e que implicarán diferentes facilidades ou dificultades para acceder aos Dereitos Humanos:

- Home branco procedente de Alemaña de 26 anos, sen familiares ao seu cargo e con escaso dominio do español, chega a España despois dun verán no país que o convenceu de que podería atopar unha vida máis asollada e alegre. Busca traballo.
- Muller negra que naceu en España, con estudos universitarios, de 47 anos, cunha situación económica cómoda, que acaba de perder o seu traballo. Teme poder atopar outro no seu campo e que, se diminúen os seus ingresos, teña que cambiar de alugamento e lle resulte tan complexo como a última vez despois de que visen que é unha muller negra.
- Muller migrada procedente do Sáhara de 25 anos, solteira e activista polos dereitos do pobo saharauí, cun fillo pequeno ao seu cargo, cunha rede de amizades e familiares no país pero con escasos recursos económicos e en situación irregular. Aínda que lle gusta este traballo, vese obrigada a converterse na coidadora interna dunha parella de anciáns que se negan a dala de alta na Seguridade Social e non lle dan ningún día libre á semana. Leva hixab.
- Un home maliano de 34 anos, con escasos coñecementos de español, cunha familia ao seu cargo no seu país de orixe. Concedéronlle protección internacional, polo que ten permiso de residencia e traballo, aínda que non consegue homologar a súa formación universitaria neste país. No seu país hai fortes tensións políticas e un alto nivel de violencia, e era activista na oposición ao goberno militar actual.

Ténsase cando sae á rúa porque a policía lle pide a documentación constantemente.

- Mozo maliano de 15 anos que chegou ao país sen acompañamento. Vive nun centro de menores e quere traballar canto antes para enviar cartos á súa familia.

Pedirémolles a cada alumno ou alumna que se poña no lugar do personaxe que lle tocou e que dea un paso adiante se considera que esa persoa pode acceder, no contexto español, a cada un dos Dereitos Humanos que mencionaremos, que se recollen na Declaración Universal dos Dereitos Humanos:

- Dereito a buscar protección en caso de persecución. Poden aparecer comentarios como o seguinte: «Os países deberían ter a liberdade de rexeitar as persoas migrantes, aínda que soliciten asilo, se cren que non teñen os recursos para acollelas». → Suxerimos validar a incerteza que pode sentir esta persoa ao imaxinar unha sociedade nova, diversa culturalmente e descoñecida, pero destacamos varias cousas: a existencia do Artigo 14 da Declaración Universal dos DD. HH., as persoas teñen dereito á protección + a reflexión sobre a responsabilidade dos países do norte polo feito de que as persoas do sur abandonen os seus países espoliados e desestabilizados pola intervención colonial e neocolonial + a necesidade de que todos os territorios do norte se responsabilicen equitativamente da acollida + o feito de que a capacidade de acollida resulte nunha cuestión de vontade política, que implica decidir onde se destinan os recursos (á defensa ou á cooperación para o desenvolvemento e á redución das desigualdades sociais) → Dato: Sabiades que, a pesar de que o dereito ao asilo figura como un dereito humano fundamental no artigo 14 da Declaración Universal dos Dereitos Humanos, o Estado español recoñéceo na súa Constitución e regúlao mediante a súa Lei de Asilo, pero no ano 2020 España só deu protección internacional ao 5 % das persoas que o solicitaron? Que unha persoa chegue a un país (á súa fronteira, como no caso da dinámica) e poida solicitar asilo non debería depender da bondade dos funcionarios de inmigración, nin da liberdade dese país: é un dereito que temos os seres humanos se nos perseguen ou a nosa vida corre perigo no noso país de orixe.
- Dereito á vida, á liberdade e á seguridade.
- Dereito a circular libremente e a elixir a residencia dentro dun Estado.
- Dereito á propiedade.
- Dereito ao traballo, á libre elección deste, a recibir unha remuneración equitativa e satisfactoria e á protección contra o desemprego.

	● Dereito ao descanso e a gozar do seu tempo libre. ● Dereito á educación. ● Dereito a non verse sometido a escravitude nin servidume. ● Dereito a non ser detido, preso ou desterrado arbitrariamente. ● Dereito á liberdade de pensamento, conciencia e relixión, podendo cambiar de crenzas e a manifestalas publica e en público e en privado. Ao rematar a listaxe, observamos as diferentes posicións acadadas e debatemos as dúbidas que xurdan. Destacamos que, aínda que se supón que os DD. HH. son universais, o acceso a eles non se garante por igual para todas as persoas. Do mesmo xeito que o feito de que non todas as persoas partimos do mesmo punto e non todos os esforzos valen o mesmo. 4. Peche (15 min) Repartimos 3 notas adhesivas por persoa e debuxamos 3 columnas no encerado para que poidan plasmar en poucas palabras: o que lles gustou da sesión, o que cambiarían e o que eliminarían.
--	---

ACTIVIDADE: Dar un paso - Dereitos Humanos	
Obxectivo	1. Identificar estereotipos, ideas preconcebidas e lugares comúns sobre a paz. 2. Fomentar o pensamento crítico e o debate respectuoso sobre a violencia estrutural e como afecta aos dereitos fundamentais das persoas. 3. Visibilizar as consecuencias da violencia estrutural. 4. Reflexionar sobre os nosos privilexios e como afectan o acceso aos dereitos fundamentais doutras persoas.
Materiais	Un espazo amplo ou cartolinas de cores verde, vermella e laranxa
Duración	30-60 min
Desenvolvem ento	A dinámica «Dar un paso: Reflexionando sobre a paz e a violencia» invita ao alumnado a participar activamente nunha actividade física e reflexiva. Preséntase unha serie de afirmacións sobre a paz, a guerra e a violencia, e deberán colocarse fisicamente no espazo segundo o seu acordo ou desacordo con cada unha delas. Esta metáfora de movemento (dar un paso á dereita, á esquerda ou quedar no centro) permite visualizar de xeito simbólico as

diferentes posturas que existen arredor destes conceptos.

Tras cada afirmación, realízase un breve debate en grupo, que permite ao alumnado expoñer as súas razóns e escoitar as perspectivas dos demais, favorecendo a empatía e a reflexión crítica. O obxectivo é salientar como as crenzas sobre a paz e a violencia son subxectivas e dependen do noso contexto social, cultural e persoal. Ademais, esta dinámica serve para identificar estereotipos e prexuizos comúns e abrir a porta a un debate máis profundo sobre a violencia estrutural e os seus efectos na sociedade.

Preparación do espazo:

- Organiza o espazo de forma que as persoas participantes poidan moverse libremente. Se é posible, aparta as mesas ou cadeiras.
- Se non tes suficiente espazo, reparte cartolinas verdes, vermellas e laranxas (podes usar notas adhesivas grandes, tarxetas ou papeis). - Indica que a cor verde representa «verdadeiro», a vermella representa «falso» e a laranxa representa «indecisión».

Explicación da dinámica:

Explica ao grupo que, durante a actividade, leránselles afirmacións sobre a paz, a guerra e a violencia.

O obxectivo é que se coloquen fisicamente no espazo, seguindo estas instrucións:

- Se están de acordo coa afirmación, deben dar un paso á dereita (ou levantar a cartolina verde).
- Se non están de acordo, deben dar un paso á esquerda (ou levantar a cartolina vermella).
- Se non están seguros ou non teñen claro o seu punto de vista, deben quedar no centro (ou levantar a cartolina laranxa).

Desenvolvemento da dinámica:

- Comeza a ler as afirmacións, unha por unha. Despois de cada afirmación, deixa uns segundos para que as persoas participantes se coloquen no espazo segundo a súa postura. Cando se coloquen, pídelles que expoñan brevemente por que tomaron esa decisión (comeza coas persoas que están en minoría para reforzar a súa voz).

- Fai as seguintes preguntas, se é necesario:

- Por que te colocaches aquí?
- Que opinas sobre as respostas dos demais?

- Cando se coloquen, pídelles que expoñan brevemente por que tomaron esa decisión (comeza coas persoas que están en minoría para reforzar a súa voz).

Exemplos de afirmacións para o xogo:

- O ser humano é violento por natureza.
- A paz é cando non hai guerras.
- Sempre haberá guerras, porque sempre as houbo.
- Existen guerras xustas.
- Se o meu país entrase en guerra e me chamasen, iría loitar.
- Os Dereitos Humanos son universais.
- A paz é unha utopía.
- As mulleres e as nenas adoitan ser as principais vítimas dos conflitos armados, pero tamén as máis invisibles.
- Cada vez que unha persoa sofre discriminación ou rexeitamento pola súa identidade, é unha pequena guerra que se libra dentro dunha sociedade.

Consellos adicionais para a dinámica:

- Tempo: Asegúrate de non dedicar demasiado tempo a cada afirmación para que a actividade siga a ser dinámica e non se volva pesada. Cada afirmación debe durar entre 1 e 2 minutos para permitir unha boa dinámica.
- Espazo: Se o grupo é grande, divídeo en dous grupos máis pequenos para que a dinámica non se volva desordenada. Asegúrate de que todas as persoas escoiten e participen.
- Variante: Se o grupo é moi grande ou non se pode mover libremente, podes usar as cartolinas para levantar en lugar de moverse. Isto mantén a dinámica activa pero sen a necesidade de desprazarse polo espazo.

Peché da actividade:

- Pregunta: Como se sentiron durante a actividade? Cal cren que era o seu propósito?
- Explica que, con este exercicio, búscase comprender que a paz e a violencia son conceptos que cada persoa interpreta de forma diferente segundo o seu contexto persoal.
- Remata cunha reflexión grupal sobre o que aprenderon sobre as súas diferentes perspectivas e como iso pode influír na toma de decisións colectivas.

V. Recomendacións finais xerais

A continuación, presentamos unha serie de suxestións para adaptar as experiencias de traballo que se inclúen neste manual, orientadas a fomentar a participación da mocidade na construción da paz, co fin de reforzar o seu potencial transformador.

1. Adaptación ao contexto local

- **Conectar o próximo e o global:** facilitar a identificación da expresión das diferentes formas de inxustiza social ou violencia (directa, cultural e estrutural) que acontecen no territorio de intervención, conectadas co eixe temático vinculado á construción da paz, así como a súa conexión coas súas manifestacións noutros lugares do mundo. Desta forma, podemos abordar problemáticas transfronteirizas, como a precariedade laboral xuvenil, o racismo estrutural, a violencia machista, a violencia nas redes sociais e os discursos de odio, destacando factores en común e diferenzas, sen deixar de salientar o fenómeno da interseccionalidade.
- **Escoitando desde o principio:** a mocidade debe participar no deseño dos procesos educativos nos que participa, non só beneficiarse deles. Deste xeito, a concreción das subtemáticas que se tratan na intervención e as actividades ou metodoloxías que lles dean forma, conectarán mellor cos seus intereses, serán máis relevantes e as aprendizaxes resultarán máis significativas. No proceso de diagnóstico anterior ao deseño destes manuais, revelouse que «sentirse escoitada e poder debater» foi unha das súas principais demandas. Ademais de poder presentar círculos de palabra exploratorios de intereses, como os que se propoñen desde as prácticas educativas restaurativas, para ter algunhas pistas iniciais sobre que cuestións parecen interesar máis á mocidade no contexto español en relación con cada un dos eixes que constitúen a Cultura de Paz que abordarán estes manuais, pódense consultar estas referencias:
 - Informe de diagnóstico «SI Á PAZ»: https://www.mpd.org/sialapaz/06_Informe%20de%20diagn%C3%B3stico%20final.pdf
 - «Informe Juventud en España 2024: entre la emergencia y la resiliencia» («Informe Mocidade en España 2024: entre a emerxencia e a resiliencia, Ministerio de Mocidade e Infancia de España», INJUVE)
- **Usar unha linguaxe accesible e culturalmente pertinente:** evitar tecnicismos nas nosas formulacións e usar códigos xuvenís (música, redes, deportes, arte urbana).
- **Valorar a diversidade interna dos grupos:** recoñecer as orixes culturais, traxectorias migratorias e identidades de xénero diversas, garantindo que se

escoiten todas as voces. Ter unha mirada interseccional para así analizar como se cruzan o xénero, a clase, a etnia, a idade ou outros factores na xeración de desigualdades.

2. Condicións para un espazo seguro

- **Construír acordos de convivencia coa mocidade:** respecto, confidencialidade e escoita activa. Para formular os Círculos de Diálogo, como os que propoñen as prácticas educativas restaurativas, súxírense os seguintes acordos básicos: só fala a persoa que ten o obxecto que identifica a quenda de palabra, mentres que o resto ten o poder de escoitar; é voluntario falar; todos os membros coidan o círculo.
- **Incluír protocolos de apoio mutuo ou coidados en caso de aparición de malestares:** algúns temas (violencia, racismo, pobreza) poden activar experiencias persoais.
- **Recoñecer a mocidade como protagonista:** transmitirles aos alumnos e ás alumnas que non os vemos como seres carentes ou receptores pasivos de contidos implica evitar a comunicación unidireccional profesor/a - alumnado, estimular a participación de toda a aula, evitar miradas adultocéntricas soberbias e, así, practicar a curiosidade xenuína polo que os mozos e as mozas coñecen ou se preguntan, así como transmitir que o coñecemento que se crea na aula se constrúe de maneira colectiva. Desta forma, non se asume que o profesorado é o único posuidor do saber e da verdade e que o alumnado é un vaso baleiro que as persoas adultas deben encher.
- **Fomentar un espazo valente:** seguindo a experiencia que se recolleu en Palestina e se presenta no *Manual Igualdade de Xénero*, trátase de ir máis alá da creación dun *espazo seguro* para poder tratar temas incómodos e xerar discursos alternativos que se afasten da inercia dominante que exalta a violencia. Para atopar inspiración ao presentar estas conversas entre persoas e grupos en contextos polarizados ou tensos que busquen facilitar que se atope unha estratexia común para lograr transformacións que garantan a convivencia a longo prazo, podemos tomar a referencia dos *Diálogos improbables* de John Paul Lederach ou *Discrepancia bienvenida: guía pedagógica para el diálogo controvertido en el aula* («Benvinda discrepancia: guía pedagóxica para o diálogo polémico na aula»), da Escola de Cultura de Pau.

3. Metodoloxías suxeridas

- **Arte e cultura:** teatro do oprimido, muralismo, música, fotografía ou circo social como ferramentas creativas que favorecen a mobilización emocional e a reflexión crítica persoal e colectiva ao experimentar situacións reais ou análogas á realidade que resulten motivadoras e conmovedoras.
- **Deportes e xogo:** fomentan a cooperación, o respecto e a prevención de violencias.

- **Diálogos e foros comunitarios:** reforzan a cohesión social, sobre todo en espazos interxeracionais e interculturais. Para o deseño destes diálogos, suxerimos recorrer a referentes das prácticas educativas restaurativas como Belinda Hopkins e o seu Tempo do Círculo ou Círculo de Palabra.
- **Tecnoloxías dixitais:** ofrecen unha oportunidade para deseñar campañas xuvenís nas redes sociais arredor da temática de interese que sexa, baseadas na non-violencia. Como recurso inspirador para presentar este traballo, propoñemos o programa «Digital Organising», que desenvolveu NOVACT, unha formación en liña para deseñar campañas con impacto que promovan unha Cultura de Paz global mediante o uso das NTIC: <https://novact.org/es/formacio/>.

4. Factores clave de sustentabilidade

- **Procesos continuos:** evitar actividades puntuais illadas e apostar por procesos educativos baseados nun itinerario planificado de media-longa duración que permita o traballo mediante proxectos e transversalicen contidos comúns entre diferentes materias.
- **Grupos motores xuvenís:** estimular a motivación e as habilidades da mocidade para que se sintan atraídos e capaces de intervir na súa comunidade e sensibilizar ou promover a mobilización social noutras partes, xerando procesos expansivos.
- **Traballo en rede:** coordinarse con asociacións de barrio, centros educativos, servizos sociais e colectivos xuvenís para vincular as aprendizaxes con oportunidades reais de participación.
- **Responsabilidade conxunta interxeracional:** involucrar a educadores, familias e persoal dos centros xuvenís como referentes estables.
- **Implicación das autoridades locais:** clave para garantir a sustentabilidade ao longo do tempo e os seus recursos económicos.
- **Avaliación participativa:** integrar momentos nos que a mocidade avalíe o que aprendeu e suxira melloras, fortalecendo o seu papel como participante na creación dos procesos.

En definitiva, estas recomendacións non son unha receita única, senón un conxunto de orientacións abertas, que cada grupo e cada educadora ou educador poderá adaptar á súa propia realidade. O fundamental é manter a convicción de que a mocidade ten un rol protagonista na construción da paz e a xustiza ambiental, e que a nosa tarefa educativa consiste en acompañar, facilitar e potenciar as súas capacidades. Desde esta perspectiva, cada experiencia pode converterse nunha semente de cambio, nunha oportunidade de aprendizaxe compartida e nun paso firme cara a un futuro máis xusto, sostible e en paz.

VI. Glosario

Defensa dos Dereitos Humanos

1. **Dereitos Humanos:** «son os dereitos que temos basicamente por existir como seres humanos (...), inherentes a todas as persoas, independentemente da nacionalidade, xénero, orixe étnica ou nacional, cor, relixión, lingua ou calquera outra condición. Varían desde os máis fundamentais (o dereito á vida) ata os que lle dan valor á nosa vida, como os dereitos á alimentación, á educación, ao traballo, á saúde e á liberdade» (Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos; «Oficina do Alto Comisionado das Nacións Unidas para os Dereitos Humanos»). «Garanten o desenvolvemento integral dunha vida digna só polo feito de existir, e son inalienables porque ninguén pode quitálos nin obrigar a ninguén a renunciar a eles» (MPDL). «Non se trata só de asegurar o cumprimento de estándares internacionais, senón de construír estruturas políticas e sociais que garantan a participación efectiva da cidadanía e o acceso á xustiza, especialmente para grupos vulnerables» (NOVACT).
2. **Dereitos sociais:** rama xurídica do dereito que fomenta unhas condicións de vida dignas para a cidadanía co fin de crear unha sociedade máis xusta e integradora. «O dereito social é puramente reivindicativo, en especial cos colectivos que se excluiron por algunha circunstancia social ou política» (ACNUR). Entre os dereitos que se inclúen están: o dereito a traballar en condicións xustas, a sindicarse e facer folga, o dereito á seguridade social, o dereito a un nivel de vida adecuado (alimentación, vivenda e vestimenta), o dereito á saúde e á educación e o dereito a participar na vida cultural, entre outros. Estes dereitos recóllense no Pacto Internacional de Derechos Económicos, Sociais y Culturales («Pacto Internacional de Dereitos Económicos, Sociais e Culturais», ICESCR, 1976).

Non-violencia/afrontamento pacífico de conflitos/outros contidos específicos

1. **Causa social:** unha iniciativa colectiva ou unha meta ou propósito relacionado con mellorar a sociedade ou resolver problemas que afectan a grupos ou á sociedade no seu conxunto, buscan acadar a xustiza social, defender e fomentar dereitos fundamentais. Comprometerse con causas sociais pode xerar un impacto positivo na nosa comunidade e ampliar a visión do mundo, así como conferir un sentido de axencia (poder facer algo) e de propósito.
2. **Conflito:** construción social produto de antagonismos ou incompatibilidades entre dúas ou máis partes, polo menos percibidas, que expresa unha insatisfacción ou desacordo sobre diversas cousas (Vicenç Fisas). O concepto de conflito diferénciase do concepto de violencia (pode haber conflitos sen violencia, aínda que non hai violencia sen conflito). Estes conflitos, que son

inevitables e inherentes ás relacións humanas, pódense xestionar, transformar e superar polas partes sen recorrer a estratexias violentas, o que resulta naturalmente nunha oportunidade de transformación e mellora das condicións de base que o impulsaron.

3. **Cultura de Paz:** conxunto de valores, actitudes, sentimentos, crenzas e comportamentos que rematan conformando a paz duradeira e, polo tanto, permiten o afrontamento non violento de conflitos ou a prevención e erradicación da violencia existente en calquera das súas formas: directa, cultural ou estrutural. Implica unha forma de vivir que se basea en garantir a igualdade de oportunidades para todas as persoas, respectar os dereitos e as liberdades ou practicar a solidariedade e a cooperación para crear un mundo de benestar compartido e xustiza social. A paz non se concibe como un estado pasivo ou imposto, senón como un proceso dinámico de transformación de conflitos por medios pacíficos. Construír unha cultura de paz tamén é xerar condicións para que as comunidades poidan participar activamente na toma de decisións que afectan ás súas vidas, fortalecer o espazo cívico e tecer alianzas solidarias fronte aos autoritarismos. A súa construción non só implica evitar a violencia, senón construír de forma activa e consciente unha convivencia pacífica, motivacións e habilidades en todos os axentes sociais que nos permitan afrontar colectivamente as nosas diferenzas sen recorrer á violencia.
4. **Democracia:** «baséase na vontade libremente expresada do pobo de determinar os seus propios sistemas políticos, económicos, sociais e culturais e na súa plena participación en todos os aspectos da súa vida». A democracia, o desenvolvemento, o Estado de Dereito e o respecto dos Dereitos Humanos e as liberdades fundamentais son interdependentes e refórzanse mutuamente» (ACNUDH).
5. **Discursos de odio:** «calquera tipo de comunicación, xa sexa oral ou escrita (ou tamén comportamento), que ataca ou usa unha linguaxe despectiva ou discriminatoria en referencia a unha persoa ou grupo en función do quen son; noutras palabras, baseándose na súa relixión, etnia, nacionalidade, raza, cor, ascendencia, xénero ou outras formas de identidade» (ONU).
6. **Opresión:** «refírese ás inxustizas que sofren algúns grupos como consecuencia de suposicións e reaccións baseadas nalgunha ou varias das condicións ou identidades que reúnen (xénero, pertenza étnica, orixe, situación migratoria, relixión, situación socioeconómica, etc.)». Divídese en cinco categorías: explotación, marxinación, falta de poder, imperialismo cultural e violencia. A explotación é o proceso polo cal algúns axentes se aproveitan da falta de opcións de moitos outros para amasar fortunas utilizando o traballo doutros. A marxinación refírese á «situación na que certas persoas se afastan do ámbito

público porque están infravaloradas para ocupalo». A falta de poder refírese ao desprezo que sofren. O imperialismo cultural significa que hai unha cultura dominante da que os individuos oprimidos non forman parte e que os fai invisibles. Por último, a violencia no contexto da opresión acontece cando as persoas que pertencen a estes grupos «[sofren] ataques aleatorios e non provocados contra as súas persoas ou propiedades, que non teñen outro motivo que danar, humillar ou destruír á persoa» (Iris Marion Young).

7. **Paz positiva (en oposición á paz negativa):** «A paz é moito máis que só a ausencia de guerra. Falar de PAZ, en maiúsculas, é falar de igualdade de oportunidades para todas as persoas; de respecto polos dereitos e liberdades; de solidariedade e cooperación entre todas as persoas para crear un mundo de benestar compartido e xustiza social» (MPDL). «Algunhas persoas entenden a paz como un estado que se caracteriza pola ausencia de guerra. Desde a educación para a paz, definiuse este concepto como paz negativa. A paz positiva, en cambio, é un concepto máis amplo e ambicioso que abrangue «o proceso de lograr a xustiza nos diferentes niveis da relación humana». É un concepto dinámico que nos leva a aflorar, afrontar e resolver os conflitos de forma non violenta, co obxectivo de conseguir a harmonía da persoa dentro dela mesma, coa natureza e coas demais persoas» (Seminario de Educación para Paz-APDH. *Educar para la paz. Una propuesta posible. («Educar para a paz. Unha proposta posible.»)* Catarata. Madrid, 2000). A Paz positiva é un proceso que pretende satisfacer as necesidades básicas e crear as condicións necesarias para que o ser humano desenvolva todo o seu potencial na sociedade (Johan Galtung).
8. **Afrontamento non violento de conflitos/Non-violencia:** implica recoñecer que o conflito é inevitable, o seu potencial transformador e aplicar mecanismos de afrontamento que non impliquen violencia, destrución ou dano. A non-violencia non é sinónimo de pasividade ante os conflitos, senón que pretende abordalos constantemente desde unha perspectiva pacífica, construída sobre a idea de democracia plena, de conseguir unha perspectiva de seguridade humana, da defensa dos dereitos humanos e da protección dos bens comúns a través da forza colectiva das persoas. Trátase de avanzar desde as posicións das partes que, en principio, se perciben incompatibles, ata recoñecer os seus intereses e necesidades, para que, con axuda externa ou desde a xestión interna, atopen formas satisfactorias de equilibrar ou lograr a satisfacción, polo menos parcial, das súas propias necesidades persoais e as da outra parte. Este enfoque non só busca actuar sobre as causas do conflito, senón tamén as relacións e estruturas subxacentes, xerando cambios profundos e duradeiros.
9. **Violencia (e o triángulo da violencia de Galtung):** calquera agresión evitable contra as necesidades humanas, como a supervivencia, o benestar, a liberdade e a identidade. A ameaza de violencia contra estas necesidades humanas básicas tamén se pode definir como violencia. Galtung divide a violencia en directa,

estrutural e cultural. A violencia estrutural está causada por mecanismos, procesos e institucións políticas que deben garantir a satisfacción das necesidades de identidade, reputación e seguridade (a desigualdade social, a violación estrutural dos Dereitos Humanos ou as leis inxustas serían, polo tanto, manifestacións desta violencia estrutural). A violencia cultural aliméntase da ira, o medo e o odio que xorden cando as partes non se entenden ou se entenden incorrectamente (os valores sociais que sustentan a discriminación por motivo de grupo étnico, xénero, orientación sexual, clase social, capacidade, etc., levan a esta violencia cultural). Segundo Galtung, estes dous tipos de violencia son invisibles, mentres que a violencia directa (violencia física mediante agresións ou guerras, por exemplo) é visible. A violencia, polo tanto, é «Todo o que supoña causar dano (a un mesmo, a outras persoas ou á contorna). Usar a violencia é negar, marxinar, excluír ou eliminar a outra persoa de forma simbólica ou real. A violencia apréndese e transmítese mediante a cultura e, polo tanto, pódese previr coa educación, así como dedicar esforzos para esquecela» (MPDL).

